

COLUMN

Mr. L.B.M. Wüst

De overheid heeft zorgplicht voor vrije geloofsbeleving

Het is inderdaad opmerkelijk, zoals mr. Backbier in dit blad signaleerde¹, dat in het CDA-verkiezingsprogram het woord 'kerk' of 'genootschap op geestelijke grondslag' niet of nauwelijks voorkomt. Eénmaal valt – in artikel 10.3 – de term 'geestelijke groepering', zegt hij. Waar wijst dat op? Is het aarzeling of onvermogen om aan de specifieke betekenis van de geestelijke genootschappen voor samenleving en politiek nader inhoud te geven? Of wordt die betekenis voldoende gedekt geacht door wat gezegd wordt over 'de maatschappelijke verbanden'? Ik denk dat dat laatste dan niet helemaal waar zou zijn. En ik word in die gedachte versterkt door de ontdekking, dat het begrip 'kerk' toch ergens in het program opduikt, maar dat betreft dan de kerk in het buitenland. Dáár wel. In ieder geval dwingen het rapport van de Commissie-Hirsch Ballin² en het definitieve antwoord daarop, dat het demissionaire kabinet bij brief van minister Van Dijk op de valreep uitbracht³ tot een diepergaande, specifieke standpuntbepaling ter zake. In dit verband verwijs ik graag naar de onlangs verschenen bundel van referaten, gehouden op het symposium 'Kerk en Staat' te Tilburg, waaraan zowel de toenmalige minister als de voorzitter van de Commissie deelnamen.⁴

Ik moet mij in deze column tot een enkel punt beperken. Inzake de mogelijkheden

en wenselijkheden van steunverlening aan genootschappen op geestelijke grondslag neemt het kabinet een aanmerkelijk terughoudender standpunt in dan de Commissie, die overigens ook zelf niet zo maar met de geldbuidel staat te rammelen. Waarom die 'extra-terughoudendheid', althans voor wat de steun aan de geestelijke (zorg-)activiteiten van de genootschappen betreft? De geestelijke zorg, welke de genootschappen verlenen, meer in het algemeen de ontplooiing van een vitaal geestelijk/levensbeschouwelijk leven, wordt wel door het kabinet van 'groot belang', ja 'wezenlijk' geacht voor de samenleving. Maar deze komt niettemin hooguit in zeer bijzondere omstandigheden voor steunverlening in aanmerking. Er zijn, dunkt me, subsidieontvangers aan te wijzen van wie eerder het omgekeerde gezegd kan worden. De situatie lijkt dus nogal paradoxaal.

1. J.J.M.E. Backbier, 'Verhouding staat en kerk', *Christen Democratische Verkenningen* 3/90, ...
2. Commissie van advies inzake de criteria voor steunverlening aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag: *Rapport Overheid, godsdienst en levensovertuiging*.
3. Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990. 20 868, nr. 2
4. 'Kerk en Staat, actuele ontwikkelingen belicht', *Verslag symposium d.d. 3 oktober 1989*, georganiseerd door de Vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde van de KUB, i.s.m. de Theologische Faculteit Tilburg en de Radboudsstichting, Uitg.Tjeenk Willink, Zwolle 1989.

Als ik goed zie speelt in dezen het zogenaamde beginsel van scheiding van kerk en staat een wat ongelukkige rol. In mijn leerjaren werd dat beginsel door Van der Pot (ed.'46) nog – in de kleine lettertjes – afgedaan als een begrip, waarvan de gelding van meet af aan was bestreden nadat het éénmalig in een KB-tekst, ver terug in de negentiende eeuw, was opgedoken. En sindsdien niet meer. De Commissie zegt het als uitgangspunt te hanteren. Zij doet dat evenwel alleen om er de juridisch specifieke zelfstandigheid van de genootschappen op te funderen. Zij legt er daarbij de nadruk op dat het aan betrekkingen met en steunverlening door de staat niet in de weg staat. Deze feitelijke coëxistentie van kerk en staat dan toch met de term 'scheiding' aanduiden is, lijkt me, verwarrend. En minister Van Dijk toont die verwarring mijn inziens dan ook, als hij in Tilburg uit het beginsel zegt af te leiden, dat kerk (genootschap) en staat niet alleen zelfstandig maar ook gescheiden functioneren (dat laatste zegt de Commissie niet). En hij fundeert daarop dan meteen een 'extra-terughoudendheid' met steunverlening. Maar waarom zou de staat geen zorg kunnen/moeten dragen – zonodig ook in steunverlenende zin – voor de kerken? Dat zijn immers instanties, die onze rechtsorde, juist zelfstandig tegenover de staat, krachtens hun grondrecht iets 'wezenlijks' en 'zeer belangrijks' aan de samenleving bijdragen op een terrein, waar de staat zelf niet inhoudelijk en organisatorisch op mag treden? Is het geen overijld aanvaard dogma, dat daardoor de onafhankelijkheid en zelfstandigheid – inhoudelijk en organisatorisch – per se moet worden aangetast?

Beperkte uitleg

Vanuit dit ingenomen standpunt wordt in-tussen wel begrijpelijk waarom het kabinet dan vervolgens ook aan de zorgplicht, die het grondrecht van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging als staatstaak oplegt, een restrictieve en regressieve uitleg geeft. Het minimaliseert de sociale

component ervan: de 'bijzondere omstandigheden', waaronder de Commissie steunverlening bepleit, worden door het kabinet wel tot zeer bijzondere omstandigheden teruggebracht. Zelfs de relevantie voor de materie van artikel 22, lid 3 G, waarin de zorgplicht van de overheid voor culturele ontplooiing is neergelegd, wordt tegen de Commissie in klakkeloos van tafel geveegd.

Neutrale staat

Het komt mij voor, dat deze opstelling ten principale geen recht doet aan de verhouding tussen geestelijke genootschappen en staat in de huidige samenleving. Een – terecht – niet (meer) door een godsdienst of levensbeschouwing institutioneel gelegitimeerde, en in die zin neutrale staat, is daarmee nog geen waarde-neutrale staat. Hij is voor zijn eigen identiteit als democratische en sociale rechtsstaat, zowel als voor de voor een samenleving minimaal vereiste waarden-consensus, afhankelijk van krachten en deugden in die samenleving, die hij zelf niet scheppen kan. Om met Böckenförde te spreken: *'Der heutige Staat, als freiheitlicher und säkularer Staat, lebt von Voraussetzungen die er selbst nicht garantieren kann. Er ist ... zu seiner eigenen Fundierung und Erhaltung auf andere Mächte und Kräfte angewiesen'*⁵. Ik ga nog een stap verder: ook de sterk autonome maatschappelijke sectoren, waarin onze samenleving is gesegmenteerd, leveren die integrerende waardenfundering niet automatisch uit zichzelf op. In onze uitgebalanceerde staats- en maatschappijconstructie, is de staat voor zijn fundering van de kritisch-vrije waardenbeleving van zijn burgers volstrekt afhankelijk. Wij kunnen alleen maar hopen de dynamiek van de maatschappelijke, ethisch geladen processen zinvol te kunnen sturen als de instanties in de samenleving, die zich con-

5. E.-W. Böckenförde, 'Stellung und Bedeutung der Religion in einer Civil Society', *Int.Katholische Zeitschrift*, 6/89.

centreren op persoonlijke en sociale zingevoelings, morele bezinning en deugdenoefening, vitaal blijven. Het is de meest fundamentele sociale zorg om de voorwaarden van hun ontplooiing-in-vrijheid optimaal te houden.

Dit klemt te meer als juist zou zijn, wat gezaghebbende stemmen zeggen, namelijk dat onze Westerse samenleving – onder meer door een eenzijdig economistische en consumentische dominantie en/of door een eenzijdige rationele instrumentaliteit, bezig is zijn geestelijke waarden-bronnen

te verstoppert. Dat zou, hoewel niet genoemd, de meest zorg-wekkende 'bijzondere omstandigheid' zijn, en wel van brede impact. Het zou interessant zijn eens na te gaan hoeveel overheidsgeeld gaat naar bestemmingen, die op de een of andere manier bijdragen aan ontwikkelingen, die wij eigenlijk als minder gunstig of zelf als ronduit verkeerd beoordelen.

